

О.О. Гуторова, канд. екон. наук, доцент

Д.Л. Фастівець, аспірант

Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучаєва

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ САДІВНИЦТВА

У статті висвітлено проблеми сучасного стану та обґрунтовано основні напрями інноваційного розвитку галузі садівництва України. Охарактеризовано схему інноваційного процесу. Виокремлено та наведено основні напрями інноваційного розвитку галузі садівництва, якими є агротехнічні, технологічні та організаційно-економічні. Доведено, що перехід садівницьких підприємств на інноваційний шлях розвитку є одним із визначальних факторів високоефективного господарювання в галузі.

Ключові слова: садівництво, інноваційний розвиток, інноваційний процес, садівницькі підприємства, плодово-ягідне виробництво, ефективність виробництва.

Постановка проблеми. У продовольчому забезпеченні населення країни важлива роль відводиться плодам, ягодам і продуктам їх промислової переробки. Наша держава має давні традиції та сприятливі природні умови для високоефективного ведення товарного садівництва. Але воно, як відомо, належить до тих галузей сільського господарства, основні засоби яких, у нашому випадку плодово-ягідні насадження, вступають у плодоношення тільки через декілька років, а їх створення вимагає значних капітальних вкладень. Все це об'єктивно визначає необхідність обґрунтування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку садівництва в довгостроковій перспективі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стратегічні аспекти інноваційного розвитку вітчизняного плодово-ягідного сектору останнім часом є пріоритетною сферою наукових досліджень значної кількості провідних вчених-економістів. Вагомий вклад у розвиток науково-теоретичних та прикладних засад формування інноваційного розвитку садівничих підприємств зробили: О.М. Шестопаль, О.Ю. Єрмаков, В.А. Рудьєв, П.В. Кондратенко, В.В. Юрчишин, І.А. Сало, В.С. Кушнірук, Л.О. Барабаш та ін.

Разом з тим, низький рівень інноваційної активності діяльності вітчизняних агропромислових формувань свідчить про недостатню результативність втілення у господарську практику результатів фундаментальних досліджень. Складність, багатоаспектність і багатофункціональність розвитку сфери вимагає подальшого обґрунтування та удосконалення стратегічних пріоритетів розвитку галузі на інноваційній основі, що є неодмінною умовою здобуття конкурентних переваг в сучасних економічних умовах господарювання.

Матеріали та методика дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження слугували праці зарубіжних та вітчизняних науковців. У процесі дослідження використовувались такі наукові методи: діалектичний, абстрактно-логічний, структурного аналізу, графічний.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування основних напрямів інноваційного розвитку садівництва для забезпечення раціонального використання природно-економічного потенціалу галузі, підвищення ефективності її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі одними з головних факторів діяльності щодо виведення галузі садівництва України на світовий рівень продуктивності виробництва й забезпечення високої якості одержаної продукції є здійснення активної наукової політики, стійкий економічний розвиток і стимулювання діяльності садівницьких підприємств. Цього можна досягти лише за умови ведення плодоягідного виробництва на інноваційній основі.

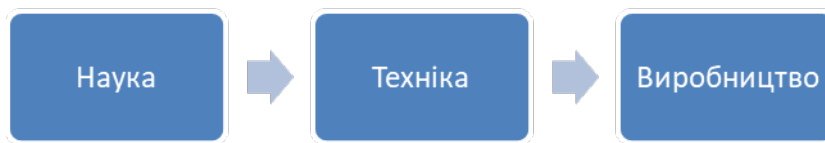
Як відомо, інноваційна діяльність пов'язана з пошуком, розробленням і впровадженням нових технологій виробництва, нової продукції, нових напрямів збуту продукції, застосуванням нових організаційних форм тощо. Інноваційний процес об'єднує науку, техніку, економіку, підприємницьку діяльність та управління в єдину систему й охоплює весь комплекс відносин у дослідженнях, виробництві, обміні, споживанні, формуючи тим самим процес матеріалізації ідей. Цей процес спрямований на ефективне використання науково-технічного та інтелектуального потенціалу.

Світовий науково-технічний прогрес відіграє особливу роль в розвитку інноваційної сфери економіки й саме він дозволяє визначати рівень розвитку кожного елемента інноваційної системи та використання науково-технічного потенціалу країни, а також характеризувати процес поступового розвитку науки та техніки, виробництва і сфери споживання.

Першочерговими заходами по реалізації трансформаційних перетворень в економіці з метою підвищення її конкурентоспроможності

за рахунок інноваційної її складової є: обґрунтування стратегічних напрямків інноваційного розвитку; формування системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; розширення мережі об'єктів інноваційної інфраструктури; впровадження заходів по створенню центрів інноваційного розвитку, стимулювання кредитно-фінансової діяльності.

Під час інноваційного процесу не лише створюються очікувані інноваційні продукти, а й відбувається процес переходу від теоретичного (нового) знання до споживання виробленого продукту на основі такого знання. Спрощено модель інноваційного процесу можна подати як кілька послідовних етапів: наука – техніка – виробництво (рис. 1).

Рис. 1. Модель інноваційного процесу

Садівництво – одна з трудомістких галузей, а тому впровадження інновацій, спрямованих на підвищення технічного забезпечення технологічних процесів, тут виходить на перший план. Адже зменшення частки ручної праці сприяє не тільки зниженню собівартості продукції, а й значному скороченню строків проведення тих чи інших виробничих операцій, що також істотно впливає на кількість і якість отриманої продукції. Так, у вирощуванні плодових культур доля ручної праці є однією із значних у галузі, більш того, при застосуванні інтенсивних технологій навантаження на робітника збільшується за рахунок проведення ряду додаткових операцій при підготовці до садіння та й самому садінні саджанців. Отже, впровадження інновації щодо підвищення рівня механізації процесу садіння забезпечує досить вагомий економічний ефект.

Інноваційні технології вирощування плодів та ягід забезпечують одержання високоякісної екологічно безпечної продукції, економне використання ресурсного потенціалу підприємства, отримання значного прибутку та швидкий обіг капіталу в поєднанні з використанням скороплідних сортів, загущених схем розміщення рослин, які досить швидко вступають в експлуатаційний період (на другий – третій рік після садіння) і відзначаються високою продуктивністю [1].

Потенційно плодоягідне виробництво України в стані забезпечити як внутрішні потреби, так і виробляти садівничу продукцію на експорт. Але сучасний рівень виробництва плодів і ягід в Україні дуже низький у порівнянні із країнами розвинутого садівництва, не дивлячись на досить сприятливі умови для його розвитку. Навіть в роки найбільш високих валових зборів садівницької продукції її виробництво в розрахунку на душу населення складало біля 80 кг, в той час коли в США споживання плодів і ягід складає 100, Австрії – 134, а в Голландії – 149 кг. В останній час виробництво плодоягідної продукції в країні ще більше знизилось і в 2017 р. склало 47 кг на душу населення, що на 10 % менше ніж у 1990 р., хоча за даними Інституту харчування, раціональна норма споживання фруктів і ягід в Україні на душу населення становить 90 кг. Настільки низький рівень споживання плодів і ягід пояснюється як спадом їх виробництва, так і різким зниженням платоспроможного попиту на них.

Надто виразним є порівняння динаміки виробництва плодів зерняткових культур (яблук, груш) у державах світу та в Україні. Їх частка становить близько 75 % валового збору садівницької продукції у світі. З 1990-1991 по 2017 рр. виробництво цих плодів у державах світу збільшилося, а в Україні – відстежується чутка тенденція до зменшення. За названий період площа під плодово-ягідні насадження зменшилася з 877,4 тис. га до 224 тис. га, тобто майже в 4 рази.

Проведені дослідження переконливо свідчать про наявність істотних невикористаних резервів по нарощуванню обсягу виробництва плодів і ягід та поліпшенню забезпеченості ними населення країни, як в свіжому, так і в переробленому вигляді.

Садівництво має розвиватися по інноваційному напрямку, якому характерні спеціалізація і концентрація його в великих господарствах з широким використанням досягнень науково-технічного прогресу, стимулювання залучення в галузь інвестицій, в тому числі іноземних, збільшення державної підтримки та вдосконалення матеріально-технічної бази переробного підкомплексу. Адже відродження промислового (товарного) садівництва є необхідною умовою вирішення проблеми забезпечення населення фруктами.

Але слабка інноваційно-інвестиційна активність сільськогосподарських підприємств у нинішніх економічних умовах, насамперед, зумовлена високим комерційним ризиком вкладення коштів у інноваційну сферу, а також необхідністю великих фінансових витрат, тривалим терміном окупності, недосконалістю правового забезпечення науково-технічної діяльності. Ситуація погіршується ще й тим, що

сьогодні немає достатнього підґрунтя для стимулювання широкого впровадження у сільськогосподарське виробництво організаційно-економічних та техніко-технологічних інновацій, фіскальна та фінансово-кредитна політика є недосконалою, відсутня спеціалізована інфраструктура ресурсного забезпечення аграрного виробництва і його інноваційно-інвестиційної діяльності [2].

До того ж низька інноваційно-інвестиційна активність сільськогосподарських підприємств зумовлена відсутністю платоспроможного попиту на науково-технічну та наукомістку продукцію у зв'язку з їх незадовільним фінансово-економічним становищем, незначними обсягами бюджетного фінансування, дискримінаційними умовами доступу до кредитних ресурсів банків. Слабкою ланкою у розвитку інноваційно-інноваційних процесів у сільськогосподарському виробництві також є нерозвиненість ринку інноваційної продукції, відсутність ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційною діяльністю, особливо малих та середніх підприємств галузі.

Ще однією проблемою є те, що не всі науково-технічні та дослідно-конструкторські розробки доводяться до рівня наукової продукції, яка повністю готова до впровадження та ефективного застосування у сільськогосподарському виробництві. Сьогодні в аграрній інноваційній сфері відсутні організаційно-економічні структури, у компетенцію яких входить вивчення ринку інноваційної продукції та існуючого попиту на неї. Як показали проведені нами емпіричні дослідження, більшість сільськогосподарських підприємств не використовують або й взагалі не мають у своєму розпорядженні навіть елементарної системи показників для економічного аналізу доцільності й ефективності реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та обґрунтування оптимальних схем їх впровадження у виробництво [3].

У зв'язку з цим досить часто виникають певні складнощі при розв'язанні питання фінансування таких проектів за кредити банків. Більшість звернень сільськогосподарських підприємств до банків з цього питання на мають аналітичного обґрунтування, яке б переконувало кредитну установу в доцільності її участі у реалізації проекту.

На думку науковців, основними проблемами розвитку аграрного виробництва, у тому числі й плодово-ягідного, на сьогодні є: відсутність ефективного механізму конкуренції; незацікавленість сільськогосподарських і переробних підприємств; недостатній рівень фінансування у сфері агропромислового комплексу; недостатній розвиток матеріально-технічної бази науково-дослідних організацій; низька

інноваційна активність наукових установ; слабка інтеграція науки та освіти, недостатньо реалізований науковий потенціал аграрних вищих навчальних закладів; відсутність єдиної системи зберігання генофонду рослин і тварин; нерозвиненість інформаційно-сервісної сфери наукових послуг; відтік молодих, професійно підготовлених кадрів в інші сфери діяльності внаслідок соціальної незахищеності; недостатність кадрового потенціалу [2].

Специфіка ситуації, що склалася, полягає ще й в тому, що в країні є значні фундаментальні та технологічні можливості, унікальна науково-виробнича база, водночас слабка орієнтація цього інноваційного потенціалу на реалізацію наукових досягнень у виробництві та інших сферах діяльності. Інноваційний дефіцит виявляється у відсутності ефективного механізму управління процесом створення і реалізації нововведень, у відсутності джерел його фінансування, низькій результативності діяльності наукових колективів. Нині в науковій літературі обґрунтовано широке коло пропозицій, що стосуються напрямків розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Найбільш суттєвими серед них є наступні: технічне і технологічне переоснащення підприємств; формування ефективного механізму управління інноваційною діяльністю в садівництві; інтеграція малих підприємств, включаючи особисті селянські господарства, у великі виробничі формування на основі кооперації для використання переваг великих підприємств; активізація інноваційної діяльності суб'єктів господарювання; підвищення результативності наукових досліджень (рис. 2).

Основні напрямки розвитку інноваційної діяльності в галузі садівництва України	1. Вдосконалення механізму управління інноваційною діяльністю
	2. Технічне і технологічне переоснащення підприємств
	3. Активізація інноваційної діяльності підприємств, шляхом надання різних пільг, поліпшенням фінансування, розширення консультаційних послуг
	4. Підвищення результативності наукових досліджень шляхом поліпшення матеріально-технічної бази, посилення кадрового забезпечення наукових колективів
	5. Інтеграція дрібних підприємств у великі виробничі структури

Рис. 2. Основні напрямки розвитку інноваційної діяльності в галузі садівництва України

Пріоритетом першого напрямку є формування механізму управління інноваційно-інвестиційною діяльністю, який формує організаційно-економічні передумови створення системи інформаційного, консультаційного, ресурсного та інфраструктурного забезпечення розвитку інноваційно-інвестиційних процесів.

Другий напрям передбачає технічне переозброєння малих та середніх підприємств, подолання техніко-технологічної відсталості вітчизняного плодово-ягідного виробництва.

Наступний напрям передбачає активізацію інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств шляхом оптимізації податкових зобов'язань і колективного лобювання певних податкових пільг, поліпшення умов доступу до зовнішніх джерел фінансування інноваційно-інвестиційної проектів, розширення інформаційного обслуговування та надання різноманітних консалтингових послуг.

Важливе значення у забезпеченні активізації інноваційно-інвестиційної діяльності садівничих підприємств відіграє підвищення відповідальності науково-дослідних та інших підприємств за результати інноваційної діяльності.

Перспективним напрямом розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності може бути міжгосподарська кооперація та вертикальна інтеграція малих господарств (у тому числі фермерських) з переробними підприємствами, ресурсозабезпечуючими та збутовими організаціями у великі виробничо-торгівельні структури, які збільшують ресурсні можливості всіх учасників таких об'єднань і забезпечують економію витрат за рахунок збільшення масштабу виробництва [4].

Орієнтуючись на ці пропозиції ми визначили та обґрунтували такі перспективні напрями модернізації організаційно-економічного механізму розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності садівничих підприємств: визначення інноваційно-інвестиційних пріоритетів; розробку й реалізацію адекватної цим пріоритетам системи та технології управління; комплекс заходів, які стимулюють зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств; удосконалення методів та інструментів державної підтримки цільових галузевих інноваційних програм та проектів; створення регіональних спеціалізованих аграрно-інноваційних центрів.

Розуміючи інноваційну підсистему як один з найважливіших складників системи господарського механізму аграрного сектора

економіки, зазначимо наявність у ній певного набору структурних елементів нижчого ієрархічного рівня, що взаємопов'язані, іншими словами, деякої інноваційно-інвестиційної інфраструктури, що забезпечує створення інновацій і їх трансфер (таблиця).

Основні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку садівничих підприємств України

Інновації	Очікувані результати
1. Запровадження нових високоврожайних сортів, стійких до хвороб, створених на основі використання клітинної інженерії, молекулярної генетики та традиційної селекції	1. Підвищення урожайності плодово-ягідних культур, поліпшення якості продукції
2. Адаптація високопродуктивних сортів вітчизняної та зарубіжної селекції до ґрунтово-кліматичних умов країни	2. Зниження витрат на впровадження нових високоврожайних культур
3. Упровадження нових систем землекористування та вологозберезувальних технологій	3. Підвищення урожайності плодово-ягідних культур
4. Упровадження нових технологій	4. Суттєве зниження витрат на виробництво. Збереження родючості ґрунтів. Покращення екологічного стану України
5. Упровадження ресурсозберезувальних систем машин для комплексної механізації технологічних процесів у садівництві	5. Підвищення продуктивності праці, зниження собівартості виконання механізованих робіт
6. Використання високоефективних біопрепаратів для боротьби з хворобами і шкідниками	6. Підвищення урожайності та якості продукції

Висновки. Перехід садівничих підприємств на інноваційний шлях розвитку є одним із визначальних факторів високоефективного господарювання. Для розвитку галузі садівництва першочергове значення має зростання виробництва плодів та ягід. Наявність плодово-ягідних насаджень, здатних продукувати необхідну кількість садівницької продукції високої якості, є важливою передумовою ефективного функціонування галузі садівництва, адже обсяги виробництва плодів і ягід визначаються насамперед динамікою кількісного та якісного складу плодоносних насаджень. Здійснення відтворювальних процесів на основі

застосування інноваційних технологій є беззаперечною умовою успішного розвитку садівництва в умовах глобалізованого середовища функціонування. Перспективи подальших досліджень ефективного функціонування галузі садівництва мають бути спрямовані в площину інноваційного розвитку, застосування нових форм організації виробництва, залучення висококваліфікованих спеціалістів, розроблення системи інвестиційного забезпечення інноваційних процесів.

Бібліографічний список: 1. Кондратенко П.В. Основні напрями розвитку промислового садівництва України / П.В. Кондратенко, О.М. Шестопаль, Л.О. Барабаш // Садівництво: міжвід. темат. наук. зб. – К.: СПД «Жителєв С.І.», 2009. – № 62. – С. 5-13. 2. Рульєв В.А. Конкурентоспроможність плодів і ягід: моногр. / В.А. Рульєв. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2007. – 315 с. 3. Шестопаль О.М. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект: монографія / О.М. Шестопаль, П.В. Кондратенко, Л.О. Барабаш. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 140 с. 4. Барабаш Л.О. Напрями активізації інноваційної діяльності садівницьких підприємств / Л.О. Барабаш, І.О. Єрмаков // Науковий вісник НАУ. – К., 2007. – Вип. № 110., Ч. 1. – С. 222-227.

Е.А. Гуторова, Д.Л. Фастивец. Приоритетные направления инновационного развития садоводства. В статье освещены проблемы современного состояния и обоснованы основные направления инновационного развития отрасли садоводства Украины. Охарактеризована схема инновационного процесса. Выделены и приведены основные направления инновационного развития отрасли садоводства, которыми являются агротехнические, технологические и организационно-экономические. Доказано, что переход садоводческих предприятий на инновационный путь развития является одним из определяющих факторов высокоэффективного хозяйствования в отрасли.

Ключевые слова: садоводство, инновационное развитие, инновационное процесс, садоводческие предприятия, плодово-ягодное производство, эффективность производства.

Gutorova O, Fastivets D. Priority goals for innovative development of the horticulture. Problems of the current state are covered and the main goals for innovative development of the horticulture branch of Ukraine are proved.

Importance of a role of fruits, berries and products of their industrial processing in a full-fledged diet of the person is emphasized and also the fact

that our state although has a long traditions and a favorable environment for highly effective horticulture, however at the same time considerably is backward from the most developed countries of the world on production of this products per capita.

The main characteristics of the horticulture branch are given (high capital investments on creation of fixed assets – fruit and berry plantings, a long period of their payback, significant labor inputs, etc.); the condition of branch's development during recent years is characterized and need of innovative development of fruit and berry production for a long-term outlook is proved.

The scheme of innovative process in horticulture of Ukraine is characterized. The main goals for innovative development of the horticulture branch, which are agrotechnical, technological, organizational, and economic are allocated and given.

An improvement of innovative activity of the horticultural enterprises can be achieved by realization of a set of actions as at the macroeconomic, and microeconomic levels: by introduction of the new high-yielding grades steady against the diseases created on the basis of using a cellular engineering, molecular genetics and traditional selection; by introduction of a new systems of land use and the moisture preserving technologies (that will promote increase in productivity of fruit and berry cultures, improvement of quality of production); by adaptation of high-performance grades of domestic and foreign selection to the state soil and climatic conditions (decrease in expenses on introduction of new high-yield crops); by introduction of a new technologies (essential decrease in expenses on production, maintaining fertility of soils, improvement of an ecological state in Ukraine); by introduction of resource-saving system of machinery for complex mechanization of technological processes in horticulture (increase in labor productivity, decrease in cost of works); by using of highly effective biological products for fight against diseases and wreckers (increase in productivity and quality of production).

It is proved that transition of the horticultural enterprises to an innovative path of development is one of the defining factors of highly effective managing in branch.

Keywords: horticulture, innovative development, innovative process, horticultural enterprises, fruit and berry production, production efficiency.

Стаття надійшла до редакції: 02.03.2018 р